

Peter Mikša

*»Da je Triglav ostal v slovenskih rokah,
je največ moja zasluga.«¹*

Jakob Aljaž in njegovo planinsko
delovanje v Triglavskem pogorju

UDK 796.5:929 Aljaž J.

MIKŠA Peter, dr., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2. peter.miksa@ff.uni-lj.si.

»Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga.« Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju *Zgodovinski časopis*, Ljubljana 69/2015 (151), št. 1-2, str. 112–123, cit. 65

1.02 pregledni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En)

Leta 1895 je Jakob Aljaž, župnik na Dovjem najprej odkupil vrh in nato na vrhu Triglava postavil slaba dva metra visok in dober meter v premeru širok jekleni stolp. Stolp, ki se ga je nemudoma prijelo ime Aljažev stolp, je v naslednjih desetletjih postal za večino Slovencev pravi nacionalni simbol in uraden državni kulturni spomenik Republike Slovenije. V času nastanka pa je bil strelovod boja za gore med Nemci in Slovenci. V tem boju za gore pa ni bil edino veliko Aljaževo dejanje v Triglavskem pogorju. Aljaž je leta 1896 postavil še dve planinski koči – na Kredarici in v Vratih in s tem močno zamajal na slovenskih tleh delujoča nemška planinska društva. Slednja so poskušala njegove gradnje zavreti, ko so pa že bile zgrajene pa podreti – tudi s tožbami. Aljažu je vse uspelo dobiti in stolp ter koče so ostale.

Ključne besede: Jakob Aljaž, Aljažev stolp, Triglav, Julijske Alpe, Slovensko planinsko društvo (SPD), Nemško–avstrijsko planinsko društvo (DÖAV), Triglavsko koča na Kredarici, Aljažev dom.

Avtorski izvleček

UDC 796.5:929 Aljaž J.

MIKŠA Peter, PhD, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2. peter.miksa@ff.uni-lj.si.

“It is Largely Owing to Me that Triglav Remained in Slovene Hands.” Jakob Aljaž and His Mountaineering Activities in the Triglav Mountain Range

Historical review, Ljubljana 69/2015 (151), Vol. 1-2, pp. 112–123, 65 notes

Language Sn. (En., Sn., En)

In 1895 Jakob Aljaž, a parish priest at Dovje, purchased the summit of Triglav and subsequently erected a nearly two-metre high and a good metre in diameter wide steel tower. In the decades to come, the tower that was instantly referred to as the Aljaž Tower became for the majority of Slovenes a national symbol and an official cultural monument of the Republic of Slovenia. In its initial period the tower induced German-Slovene rivalry over the mountains. The erection of the tower was not Jakob Aljaž's only achievement in the Triglav mountain range in the battle for the mountains. In 1896, he also built two huts—on Kredarica and in the Vrata valley—thereby rocking German mountaineering societies that were active on Slovene soil. They attempted to hinder his constructions, and once the buildings were finished, to have them demolished also by means of lawsuits. Aljaž managed to win all lawsuits and the tower along with the huts remained intact.

Key words: Jakob Aljaž, the Aljaž Tower, Triglav, the Julian Alps, the Slovene Mountaineering Society (SMS), Deutscher und Österreichischer Alpenverein (DÖAV), the Triglav hut on Kredarica, the Aljaž Tower

Author's abstract

¹ Citat Jakoba Aljaža, ki ga je zapisal v župnijsko kroniko Dovje v opisu za leto 1896. NŠAL, ŠAL/ŽA Dovje, fasc. 2, razne knjige, Kronika 1878–1925, str. 51.

*Ob 120 letnici postavitve
Aljaževega stolpa na Triglavu.*

Prva planinska društva v Alpah, habsburški monarhiji in pri nas

Državljanom bolj prijazni avstrijski zakoni o društvih in shodih konec 60. let 19. stoletja so tudi Slovincem prinesli več možnosti za uveljavljanje svojih interesov na vseh področjih narodne dejavnosti: politike, gospodarstva, znanosti in kulture. Na Slovenskem so se začele odpirati čitalnice in z njimi je nastala čitalniška doba. V čitalnicah so se družili narodnozavedni Slovenci, ki so poskušali dvigniti pomen slovenske kulture in jezika. Kot pomemben del te kulture pa se je postopno uveljavljala tudi telesnovzgojna dejavnost – telovadba, šport in planinstvo.

Prvo planinsko društvo v Alpah je bilo ustanovljeno leta 1862, in sicer Avstrijski alpski klub.² Že naslednje leto sta mu sledili švicarsko in italijansko društvo, leta 1869 pa nemško društvo, kmalu najštevilčnejše na svetu.³ Da so bili Angleži prvi, je bilo za Jakoba Aljaža povsem razumljivo, »ker ima Anglež po celem svetu kolonije, zato rad stopi na visoko goro, da ogleda svojo deželo, pa tudi tujo.«⁴ Pri Švicarjih mu je bilo všeč to, da so znali planinstvo oz. turistiko,⁵ kot so tedaj poimenovali hojo v gore, izkoristiti v finančnem smislu, »saj imajo Švicarji imenitne, visoke gore in so znali njih lepoto izrabiti. /.../ Pa vse so prekosili zadnja leta Nemci, ki so res temeljiti; ustanovili so svoj Alpenverein in so turistiko postavili na znanstveno podlago, delali nova pota, stavili planinske kočice in jih oskrbovali z vsem komfortom.«⁶

Postavitve prvih koč v današnjih slovenskih gorah, označevanje prvih poti in zakonske spremembe so tudi na Slovenskem prinesle prvi poskus, da bi ustanovili slovensko planinsko društvo.⁷ V Srednji vasi v Bohinju je leta 1872 tamkajšnje pla-

² Prvi na svetu je bil v Londonu leta 1857 ustanovljen Alpine club.

³ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 24.

⁴ Klinar et al. (ur.), Aljažev zbornik, str. 39–40.

⁵ Izraz turist in turistika je do prvih desetletij 20. stoletja tako v planinski in splošni literaturi ter časopisju pomenil hojo v gore ob pomoči domačinov, predvsem lovcev in pastirjev. Turisti so bili tisti, ki so na gore delali ture. V začetku 20. stoletja, predvsem pa po letu 1921, ko je bil ustanovljen Turistovski klub Skala, izraz turist niti ni več predstavljal planinstva, torej hoje v hribe – planine, ampak že bolj plezanje. Izraz alpinizem pri nas takrat še ni bil znan oz. uveljavljen. Mlač, Planinski terminološki slovar, str. 386.

⁶ Klinar et al. (ur.), Aljažev zbornik, str. 39–40.

⁷ Prvo namensko zavetišče oz. kočica za obiskovalce v Julijskih Alpah je bilo Zavetišče na Prodih (v bližini današnjega Doma Planika pod Triglavom), zaradi svojega čudovitega razgleda mnogim znano kot Triglavski tempelj. Postavljeno je bilo na pobudo zanesenjakov iz kroga Triglavskih prijateljev leta 1869. Zgradil ga je gorski vodnik Jože Škantar–Šest skupaj s sinom Lovrencem. Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 24.

ninsko društvo v nastajanju poslalo kranjskemu deželnemu predsedstvu v potrditev društvena pravila, ki so bila v slovenskem jeziku, društveno ime v podnaslovu pa nemško Triglau Alpenverein in der Wochein.⁸ Pravila gorskega društva Triglavski prijatelji so prišla pred komisijo, ki pa jih je zavrnila, češ da je prišlo do pomanjkljivosti v njihovem četrtem členu pravil, kjer je bil zapisan kot sedež društva Bohinj. Presodili so namreč, da je Bohinj dolina z več kraji, ne pa točno določen kraj, kakor je zahteval zakon o društvih. Pobudniki društva bi se na odločitev komisije lahko pritožili v roku šestih dni, a tega niso storili. Tako so ideje o ustanovitvi slovenskega planinskega društva za dvajset let poniknile.⁹

V slovenskih deželah so se zato najprej pojavila deklarativno nemška društva, ne pa narodno slovenska. Prvo izmed uradnih društev v slovenskih deželah je bila Kranjska podružnica oziroma sekcija Nemško-avstrijskega planinskega društva (Deutscher und Österreichischer Alpenverein), ustanovljena 30. marca 1874 v Ljubljani.¹⁰ Društvo je v slovenskih deželah ustanovilo pet sekcij, in sicer kranjsko, mariborsko, celjsko, beljaško in primorsko v Trstu. Poleg Nemško-avstrijskega planinskega društva so na Slovenskem delovali še drugi nemški klubi, kot je Avstrijski turistovski klub (Österreichischer Touristen Club), ustanovljen leta 1869 na Dunaju. Tudi ta je ustanavljal podružnice v slovenskih deželah, a v nasprotju z Nemško-avstrijskim planinskim društvom predvsem v manjših krajih. Do leta 1886 so ustanovili sedem sekcij na ozemlju takratne Kranjske in Štajerske.¹¹

Koče in poti za nemške obiskovalce

Planinska dejavnost v slovenskih Alpah je bila tako v zadnjih desetletjih 19. stoletju pod močnim nemškim vplivom. Koče in poti so bile oskrbovane in vzdrževane tako, »da bi se nemški turisti počutili kot doma.«¹² Nemška društva, predvsem Nemško-avstrijsko planinsko društvo, so odločno nasprotovala dvojezičnim kažipotom in postavljala le nemške napise, v kočah so oskrbniki govorili nemško in dajali prednost nemškim turistom. Takrat so bile v Triglavskem pogorju le nemške koče – od leta 1880 postavljeni koči Erzherzogin Maria Theresia Schutzhaus oz. v naslednjih letih imenovana Maria Theresia-Hütte¹³ in koča pri Utah v Zajezerški dolini, imenovana Erzherzog Franz Ferdinand Hütte,¹⁴ ter leta 1887 zgrajena Triglav-Hütte,¹⁵ ki so jo kmalu preimenovali v Deschmannhaus – imenovana je bila po Karlu Dežmanu, predsedniku Kranjske sekcije Nemško-avstrijskega planinske-

⁸ Slovenski planinski muzej v svoji fototeki hrani posnetek vloženi pravil društva.

⁹ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 23–26.

¹⁰ Več o Nemško-avstrijskem planinskem društvu v: Deutscher und Österreichischer Alpenverein »Section Krain« in Laibach 1874–1901.

¹¹ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 29–31.

¹² Stojin, Zgodovina slovenskega planinstva, str. 104.

¹³ Današnji Dom Planika. Debelak-Deržaj, Kronika Triglava (1948), str. 338.

¹⁴ Današnja Koča pri Triglavskih jezerih. Debelak-Deržaj, Kronika Triglava (1948), str. 338.

¹⁵ Današnji Dom Valentina Staniča.

ga društva. Karl (Dragotin) Dežman je bil do leta 1861 velik rodoljub, nato pa je prestopil v nemško stranko in postal njen voditelj. Ko je postal predsednik stranke, se je podpisoval le še v nemški različici priimka, to je Deschmann.¹⁶

Postavitev te koče in hkratna ureditev poti skozi dolino Kot do vznožja Triglava je pomenila »*novo dobo, dobo planinstva v širšem pomenu besede*«¹⁷ za obiskovanje Triglava. Če so se prej do Koče Marije Terezije povzpeli le posamezniki prek steze čez Komarčo in po dolini Triglavskih jezer, je z »*udobno kočo vrh Pekla, s stezo skozi Kot in nadelano potjo na vrh postal Triglav razgledna gora in izletni cilj širšim krogom*«. ¹⁸ Odrptje koče, ki je bilo 31. julija leta 1887 – napis na koči se je glasil: »*Triglav-Hütte — errichtet von der Section Krain — eroffnet am 31. Juli 1887. 2200 Meter Seehohe!*«¹⁹ – je bilo posebej zaznamovano z zaključnim stavkom plamtečega Dežmanovega govora, ki naj bi se glasil: »*Und du, Altvater Triglav, strecke deine Hand schützend über unsere deutsche Erde*«. ²⁰

Prihod Aljaža na Dovje

Le nekaj dni po tem dogodku je bil Jakob Aljaž prvič na Triglavu.²¹ Aljaž se je za gore zanimal že v rani mladosti, kot dijak se je povzpel na Blegoš, Kum in na Storžič, v času kaplanovanja v Trziču pa še na Begunjščico. Leta 1880, ko je prišel za župnika na Srednjo Dobravo pri Kropi, je začel spoznavati tudi gore v Julijcih.²² Na Triglav ga je vodil mojstranski gorski vodnik Franc Skumavec - Šmerc, pri vzponu na vrh pa sta prenočila prav v Dežmanovi koči.²³ Zjutraj sta šla z ledenika naravnost na greben med Malim in Velikim Triglavom.²⁴ Aljaž o hoji po grebenu piše: »*Povsod je bilo težavno plezati, najhujše pa je bilo Sedlo med Malim*

¹⁶ Pirjevec, Karl Dežman, str. 131–135.

¹⁷ Debelak-Deržaj, Kronika Triglava (1949), str. 45.

¹⁸ Prav tam, str. 45.

¹⁹ Slovenec, 4. avgust 1887.

²⁰ Debelak-Deržaj, Kronika Triglava (1949), str. 46. Henrik Tuma se spominja malo drugače: »*Živo so mi zazvenele v spomin besede Dežmanove, ki je takrat govoril slavnostni govor ter, z razprostrt roko kažoč na Triglav, klical: Und du höher Triglav, blicke auf uns deutsche Söhne und schüttele beschützend dein Haupt über unsere deutsche Erde!*« Tuma, Po severni steni Triglava, str. 193.

²¹ Jakob Aljaž je bil sin Antona Aljaža iz Zavrha pod Šmarno goro in njegove žene Elizabete, rojene Jarc iz Dobrove. Rodil se je 6. julija 1845 kot četrti od osmih otrok v družini (po domače "pri Bačniku"). Po ljudski šoli v Smledniku je učenje nadaljeval na ljubljanski normalki, potem pa še v tamkajšnji gimnaziji, takrat še nemški. Leta 1866 se je podal na Dunaj, kjer je študiral grščino, latinščino in starocerkveno slovanščino. Želel je postati profesor, a se je zaradi nenadne očetove smrti, ko ga od doma niso več mogli podpirati, vrnil domov. Na materino željo je vstopil v bogoslovje. Posvečen je bil 31. julija 1871, novo mašo je imel v domači smledniški župniji. Kot kaplan je v letih od 1871 do 1880 služboval v Trziču, nato pa je dobil mesto župnika na Dobravi pri Kropi. Poleti 1889 je nastopil službo na Dovjem, kjer je ostal nekaj več kot 37 let, vse do smrti leta 1927. Kumer, Grdina, Aljaž Jakob, str. 137–140.

²² Mlakar, Jakob Aljaž, str. 9–14.

²³ Zapis vzpona je zabeležen v vodniški knjižici Franca Skumavca - Šmerca. SPM, Inventarna knjiga, številka P 1002.

²⁴ Mlakar, Jakob Aljaž, str. 17.

in Velikim Triglavom. Takrat je bilo sedlo še vse v prvotnem stanju, strmo kakor sleme na strehi, rob ojster, sem ter tja pretrgan. Marsikateri turist se je ustrašil in je ostal raje na Malem Triglavu. Mene je tam Šmerc peljal za roko, pa sem se bal.»²⁵

Dve leti pozneje je Aljaž prišel za župnika na Dovje, se začel še močneje zanimati za gore in je takoj občutil ostro nacionalistično usmeritev Nemško-avstrijskega planinskega društva z njegovo kranjsko sekcijo. Ob prihodu v novo faro je bil še član Avstrijskega turistovskega kluba, kamor so se vpisovali tudi Slovenci, saj klub ni bil protislovensko usmerjen.²⁶ Klub je deloval predvsem okoli Bleda, na Triglavu pa je imelo glavno besedo Nemško-avstrijsko planinsko društvo. Rodoljuba Aljaža je to tuje šopirjenje in prilaščanje slovenskih gora zelo bolelo in jezilo. Svojega prihoda na Dovje se je spominjal takole: *»Na Dovjem se mi je pokazalo novo polje: turiztika in slovensko planinstvo. Žal skoraj vse je bilo nemško, ko pridem na Dovje; Alpenverein postavlja nemške napise in nastavlja in dobro plačuje nemške vodnike (rojene Slovence). Ko ljudi izpodbujam, da ustanovimo požarno brambo, hočejo nemški jezik imeti za poveljstvo; komaj zmagam s slovenščino! Leta 1890 se zida velika cementna tovarna s tujim kapitalom, uradniki so Nemci, le delavec je še Slovenec.»²⁷*

27. februarja 1893 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Slovensko planinsko društvo, ki je omogočalo organizirano in pospešeno delovanje Slovencev v gorah. Čeprav ni nikjer zapisano, je Slovensko planinsko društvo delovalo predvsem kot branik slovenskega jezika, saj je prek markacijskega odseka stremelo k uporabi slovenščine pri označevanju poti in k uporabi slovenskih imen gora.²⁸ V prvem letu delovanja so ustanovili dve podružnici, Kamniško in Savinjsko, v naslednjih letih pa še več – ena izmed njih je bila tudi v začetku leta 1895 ustanovljena podružnica Slovenskega planinskega društva v Radovljici, katere ustanovni član je bil Aljaž. V njej je bil kmalu izvoljen še za namestnika načelnika podružnice. Njegove simpatije do Triglava so po tem imenovanju prišle do polnega izraza, čeprav delovanje Slovenskega planinskega društva sprva ni bilo usmerjeno h končni odsvojitvi Triglava iz nemških rok. Še več, društvo je imel vzpone na Triglav za *»vratolomno turistiko«*²⁹ in je svojo dejavnost osredotočal raje na nižje vrhove, kjer je gradil koče in markiral poti. Aljaž jim je očital, da zanemarjajo Triglav, in se v jezi odločil za dejanje, ki je pomenilo upor proti nadaljnjemu ponemčevanju.

Nakup vrha Triglava in postavitve stolpa

Že nekaj časa je gojil misel, da bi na vrhu Triglava postaviti majhen stolp – kot planinsko zavetišče, pa tudi kot branik slovenstva. Načrta za stolp se je lotil kar sam. Pozimi 1894/1895 je v svoji župnijski sobi na Dovjem s kreda na tla narisal

²⁵ Aljaž, Planinski spomini (1922), str. 43.

²⁶ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 38.

²⁷ Aljaž, Oris mojega življenja, str. 46.

²⁸ ARS, register društev AS 0068A, št. 3342 Slovensko planinsko društvo, pravila društva.

²⁹ Radovljiška podružnica Slo. Plan. Društva, str. 41.

zunanjí vîdeî in določil dimenzije – oblika pokončnega valja s premerom 125 cm, okrog dva metra višine, s streho v obliki stožca. Iz vrha koničaste strehe naj bi štrlel drog, okoli katerega bi se sukala kositrna zastava z letnico 1895.³⁰

Od občin Dovje in Mojstrana je nato 15. aprila za en goldinar kupil »špico« Velikega Triglava, za skupaj 16 kvadratnih metrov zemljišča, ter začel izdelavo stolpa.³¹ V Planinskem vestniku so maja 1895 zapisali: »*Marsikomu se morebiti zdi ves načrt neizvršljiv, a jekleni vztrajnosti in požrtvovalnosti g. župnika se bode gotovo posrečila izvršitev te čudovite stavbe. Aljažev stolp bo najvišja stavba ne le na Slovenskem, ampak nasploh po slovanskem svetu*«. ³²

Jakob Aljaž je izdelavo stolpa zaupal svojemu prijatelju, kleparskemu mojstru Antonu Belcu iz Šentvida pri Ljubljani. Kot je poročal v svojem dnevniku, mu je naročil: »*Vse kar ti bom povedal si zapiši. Prinesi 3 štokrle, nariši krog okoli njih in izmeri premer. Usedi se na enega od njih, izmeri od tal do oči. Vstani in še enkrat izmeri do oči. Na vrhu Triglava sem kupil zemljo na katero želim postaviti železni stolp v obliki valja s stožčasto streho in s pravokotnimi linicami za okenca, ki naj gledajo na vse strani neba. Tebe bi pa prosil, da mi to narediš in tudi postaviš.*« Anton Belec mu je na to rekel: »*Pa res drži, da je od norca do genija samo korak. No, ne zameri, vendar je tako: to, da misliš na vrhu Triglava postaviti stolp, je čista norost, načrt pa je tako genialen, da stolp lahko začnem takoj delati.*« »*Saj ne gre zame, za vse nas Slovence gre. Triglav moramo vrniti Slovincem!*« je odvrnil Aljaž. Toliko časa mu je govoril o višjih razlogih za postavitev stolpa na vrhu Triglava, da mu je nazadnje Anton Belec rekel: »*Vzamem besedo nazaj. Nisi norec, samo velik zanesenjak si. In velik Slovenec. Zdaj sem šele sprevidel, da le taki ljudje premikajo svet. Da bom tudi jaz nekaj prispeval k slovenski stvari, ti obljubim: stolp bom dokončal v najkrajšem možnem času in to – zastonj! Da bo Triglav res slovenski!*« ³³

Belec je načrt še izboljšal in nato »*brez dobička in zaslužka*« iz posameznih kosov kovine, težkih od petnajst do dvajset kilogramov, izdelal stolp.³⁴ Dele stolpa so z vlakom prepeljali v Mojstrano,³⁵ nato pa jih je šest krepkih nosačev v enem tednu znosilo na Triglav. Stolp so postavljali Aljaž s svojima pomočnikoma Janezom Klinarjem - Požgancem³⁶ in Tomažem Koširjem - Kobarjem³⁷ in mojster Belec s svojim delavcem. Prenočili so v Dežmanovi koči. Ker je bila zjutraj gosta megla, je Aljaž ostal v koči in od tam poslušal, kako zbijajo in z vijaki pritrujejo skupaj dele stolpa, ki je bil sestavljen v petih urah, dne 7. avgusta 1895. Vse stroške postavitve je nosil Aljaž, stolp ga je stal 300 goldinarjev.³⁸

V stolp je Aljaž dal postavil tri okrogle stole, dva samovarja, šest kositrnih

³⁰ Aljaž, Planinski spomini (1923), str. 65.

³¹ Kupna pogodba, original hrani Slovenski planinski muzej.

³² Aljažev stolp na Triglavu, str. 76–77.

³³ Lemajič, Gorazd, Lemajič, Iztok. Aljažev stolp - "ta pleh ima dušo": [razstava Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana, 12. 7.-10. 8. 2014], pano 4.

³⁴ Aljaž, Planinski spomini (1923), str. 65.

³⁵ Slovenec, 6. avgust, 1895.

³⁶ Janez Klinar - Požganc (1843–1926) – gorski vodnik in gostilničar iz Mojstrane.

³⁷ Tomaž Košir - Kobar (1845–1931) – kajžar iz Mojstrane

³⁸ Aljaž, Planinski spomini (1923), str. 65–67.

kozarcev, barometer in termometer ter posodo špirta za samovar. Na steno v notranjosti pa je dal preslikati Pernhartovo³⁹ Triglavsko panoramo z imeni gora in krajev; »*potnik se lahko orientira, krasni razgled uživa lahko več ur, ker ga ne ovira ne mraz ne vihar, ko pride upehan čez strme stene vrh Triglava.*«⁴⁰ V Stolpu je bila spominska knjiga, ki je na prvem listu imela naslednji latinski in napis: »*Salve, viator! Nomen Tuum et sententiam quandam, si placet, in hunc librum inscribere digneris. – Hanc turriculam cum panorama consilio et sumptibus meis atque in fundo meo erexi 7/8 1895 in bonum commune. – Jacobus Aljaž, parochus in Dovje (Lengenfeld).*«⁴¹

Slavnostno odprtje in blagoslovitev stolpa sta bila 22. avgusta 1895.⁴² Navzoči so bili Aljaž, Matej Hubad,⁴³ Andrej Gassner,⁴⁴ ter Aljaževa zvesta pomočnika Janez Klinar - Požganc in Tomaž Košir - Kobar.⁴⁵ »*Požganc vrže dinamični patron, ki močno počí, zamašek šampanjske buteljke skoči kvišku s pokom, mi zapojemo Ave maris stella, potem Triglav moj dom,*«⁴⁶ in otvoritev je bila končana,« se je Aljaž, ki naj bi takrat pel kleče, objemajoč stolp in s solzami v očeh, spominjal odprtja.⁴⁷ Napis Aljažev stolp na stolpu je bil prvi slovenski napis na Triglavu in v njegovi okolici.

Istočasno z gradnjo stolpa je Aljaž tik pod vrhom Triglava na južni strani na pobudo in na stroške Slovenskega planinskega društva dal v skalo izsekati še jamo, t. i. Staničevo zavetišče, v katerega bi se planinci zatekli »*zoper hudo uro in strelo.*«⁴⁸ Nastala je luknja s prostorom za kakih 20 ljudi, z mizo, klopjo in nezaklenjenimi vrati.⁴⁹

Nakup zemljišča in izgradnja stolpa sta Aljažu prinesla pravi pravdarski spopad z nemškimi organizacijami, ki so se ga lotile s trditvijo, da je ob izgradnji stolpa uničil podzemno triangulacijsko točko prvega reda. Z obtožbami so želeli doseči podrtje stolpa. Aljaž se je obtožbam uprl, češ da so 40 let poprej civilni inženirji postavili na vrhu le leseno piramido za meritve, ki pa je bila zaradi vremena kmalu

³⁹ Marko Pernhart (1824–1871) je bil tudi mojster slikanja panoram z gorskih vrhov. Naslikal jih je sedemindvajset. Največja (z Veliškega Kleka – Grossglocknerja) meri v dolžino skoraj 20 metrov, v višino pa nekaj manj kot tri metre. Panorama s Triglava v dolžino meri šest metrov in pol.

⁴⁰ Aljaž, Planinski spomini (1923), str. 66.

⁴¹ V prevodu: Pozdravljen, popotnik! Blagovoli, če Ti je ljubo, zapisati v to knjigo ime svoje in kako misel. – Ta stolpič s panoramo sem postavil po svojem načrtu in ob svojih stroških ter na svojem svetu dne 7. avgusta leta 1895 v občo korist. – Jakob Aljaž, župnik na Dovjem. Vpisno knjigo hrani Slovenski planinski muzej, Inventarna knjiga št. 1641, Aljažev stolp, vpisna knjiga 1895–1905.

⁴² Prav tam, str. 2.

⁴³ Matej Hubad (1866–1937), zborovodja Glasbene matice in glasbeni pedagog je bil v tem času slučajno na obisku pri Aljažu in tako tudi navzoč pri odprtju stolpa.

⁴⁴ Andrej Gassner (1847–1925), tržiški tovarnar, ki so ga Aljaž in spremljevalci srečali v Dežmanovi koči in povabili na ogled stolpa.

⁴⁵ Mlakar, Jakob Aljaž, str. 21.

⁴⁶ Pesem "Oj, Triglav moj dom", ki jo je uglasbil Jakob Aljaž, napisal pa Matija Zemljič so prvič zapeli prav na slovesnosti ob odprtju stolpa.

⁴⁷ Aljaž, Planinski spomini (1922), str. 85.

⁴⁸ Klinar et al. (ur.), Aljažev zbornik, str. 59.

⁴⁹ Prav tam, str. 59.

uničena. Preiskava, ki jo je vodil češko-nemški deželni geometer, se je vlekla kar pol leta, ne da bi Aljaž zanj vedel. Pri tem so bili zaslišani kmetje, planinci, lovci in vodniki.⁵⁰ Aljaž v dovški župnijski kroniki piše: »*Pozneje so nastale pravde, češ, Aljaž, da je baje pokončal vojaški Triangulierungspunkt I. Ordnung v zemlji, kjer stoji turn. Tak so trdili nemški nasprotniki.*«⁵¹ Vendar pa je bil Aljaž pripravljen na obrambo, saj je imel priči, ki sta bili pripravljeni potrditi njegovo zgodbo o leseni piramidi. To sta bila vodnik Janez Klinar - Požganc in srenjski sluga Gregor Legat. »*Preizkave so trpele pol leta. Pa še žive priče (Požganc, Legat itd.), ki so pred 40 leti pomagale triangulaško črto postaviti civilnemu geometru, so dokazale, da so to črto (leseno piramido) postavili na drugem mestu, in nad (podčrtal Aljaž, op.p.) zemljo, ne pa pod zemljo (ne pod zemljo Metallplatte mit Kreuz).*«⁵² Končno je pravdo ovrgel vojaški stotnik Schwarz, ki je pričal, da podzemeljske triangulacijske točke na Triglavu nikoli ni bilo in da je na tem mestu stala lesena piramida. »*In vojaki Hauptmann Schwartz in Oberlieutenant Guttmann, ki so kot vojaški maperji vnovič merili Triglav, so kot strokovnjaki dokazali, da 1) nikdar ni bilo podzemske triangulaške črte, 2) da je stala stara, prejšnja triang. točka, lesena, 12 metrov daleč od Aljaževega stolpa proti vzhodu.*«⁵³

Stotnik je nato Aljaža prosil, da bi za mero vzel stolp in v sredini tlora zakopal škatlo s pergamentom kot resnično triangulacijsko točko. Vse to pa bi pomenilo, da je stolp pod cesarskim varstvom, čeprav v Aljaževi lasti. »*In tako sem slavno zmagal in ni bilo treba, kakor je prej žugal, nemški dež. geometer, meni 1000 fl kazni plačati za komisijo. Ne vinarja nisem plačal, nemški denuncianti in tožniki so pa bili pa osramoteni!*«⁵⁴ Aljaž je nato stolp in zemljišče podaril Slovenskemu planinskemu društvu.⁵⁵

Tudi s postavitvijo Staničevega zavetišča je Kranjska sekcija Nemško-avstrijskega planinskega društva Aljaža tožila, češ da je na državnem svetu. Prijava je res držala, saj je ravno v tistem času Verski sklad kupil parcelo, ki je na bohinjski strani segala vse do vrha Triglava. Nemci so se že veselili, da bo moral dovški župnik »luknjo« zazidati, pa je bilo veselje prezgodnje. Minister grof Falkenhayn je namreč presodil, da zavetišče ostane, Aljaž pa je moral letno plačati 10 krajcarjev najemnine.⁵⁶ Pri tej pravdi je pomenljivo to, da so Nemci tožili Aljaža kot izvajalca, in ne Slovenskega planinskega društva kot naročnika.

⁵⁰ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 38–39.

⁵¹ NŠAL, ŠAL/ŽA Dovje, fasc. 2, razne knjige, Kronika 1878–1925, str. 49.

⁵² Prav tam, str. 49.

⁵³ NŠAL, ŠAL/ŽA Dovje, fasc. 2, razne knjige, Kronika 1878–1925. Prav tam, str. 49.

⁵⁴ NŠAL, ŠAL/ŽA Dovje, fasc. 2, razne knjige, Kronika 1878–1925. Prav tam, str. 49.

⁵⁵ Prav tam, str. 49. Za Aljažev stolp je od leta 1895 in ves predvojni čas skrbelo Slovensko planinsko društvo oz. njen Osrednji odbor, po 2. svetovni vojni pa zanj skrbi Planinsko društvo Ljubljana – Matica. Aljažev stolp je bil oktobra 1999 razglašen za kulturni spomenik državnega pomena, novembra istega leta pa za last države, ki je oskrbništvu še naprej prepustila Planinskemu društvu Ljubljana – Matica. Mikša, Matica Planinstva, str. 161.

⁵⁶ Klinar et al. (ur.), Aljažev zbornik, str. 59.

Postavitev Koče na Kredarici in Aljaževe koče v Vratih

Ko so Aljaž, Belec in pomočniki postavljali stolp, so prespali v Dežmanovi koči. Takrat naj bi oskrbnik Aljažu rekel, da ima srečo, ker ni Nemcev, sicer zanje v koči ne bi bilo prostora. Aljaža je to zelo razjezilo – ta koča je stala v njegovi župniji in ni mogel razumeti, da zanj ne bi bilo prostora in da bi moral biti odvisen od Nemcev. Sklenil je zgraditi Triglavsko kočo. *»V tistem trenutku sem sklenil, da naredim Triglavsko kočo, in sicer kočico samo zase in za nekaj svojih prijateljev. Če se bo pa SPD⁵⁷ na moj poziv zdramilo, bomo delali veliko kočo, kje bom prihodnji teden ogledal. Če drugod ne najdem prostora in mi nihče ne pomaga, bom postavil svojo kočico vstric Dežmanove, 10 korakov od nje ... tako užaljen je bil moj narodni ponos.«⁵⁸*

Septembra, kmalu po odprtju stolpa, je bil Aljaž ponovno na Triglavu, da bi poiskal prostor za nameravano kočo. Pri spustu z vrha je obsedel na Malem Triglavu in si ogledoval svet pod seboj. Tedaj naj bi zagledal dva gamsa teči čez Kredarico in se domislil: *»Tukaj mora stati koča. Saj je pa Kredarica kar kričala po planinskem zavetišču kakor plešasta glava po klobuku!«* V naslednjih dneh je uredil vse potrebno za nakup zemlje na Kredarici in 9. septembra leta 1895 podpisal (kupec je bilo Slovensko planinsko društvo) pogodbo z občinama Dovje in Mojstrana. Za več oralov je plačal 5 goldinarjev.⁵⁹ Kočo so slavnostno odprli 10. avgusta naslednje leto in jo poimenovali Triglavsko kočo na Kredarici. *»Dne 10. avgusta je bila izročena prometu najvažnejša postojanka slovenskega planinstva – Triglavsko koča na Kredarici. Že 9. VIII. se je zbralo v novi koči skoraj 100 planincev. /.../ Že za dne je odšla dolga vrsta planincev na vrh Triglava in ob Aljaževem stolpu se je zbralo 70 Slovencev in Čehov. Po Aljaževem optičnem sistemu so telegrafirali z velikim loparjem na Dovje besede: „Danes je 70 potnikov vrh Triglava, vreme krasno, veselje splošno“. Aljaževa sestrična je razbrala na Dovjem besedilo in poslala brzojavko v Ljubljano. Po slavnostnih govorih sta zadoneli na vrhu Triglava pesmi: „Lepa naša domovina“ in „Kje dom je moj“ /.../ Župnik Aljaž je v svojem govoru dejal: „Ko sem se sprehajal po Kredarici, tej lepi, pa skoraj goli planici, kjer stoji naša nova koča, sem našel le tri vrste cvetic: bele, modre in rdeče. Že narava sama nam priča, da je to pogorje slovensko. Čeprav je naša koča slovenska, bo vendar tako urejena, da bo ustrezala turistom vsakega naroda. Vsi, brez razločka, bodo enako prijazno sprejeti, to zahteva že slovenska gostoljubnost,«⁶⁰* je o odprtju prve koče na Kredarici leta 1896 poročal Planinski vestnik. Ob koči je Aljaž postavil še kapelo in jo posvetil Lurški Materi božji. Triglavsko kočo so leta 1909 povečali in jo ob odprtju 8. septembra istega leta preimenovali v Triglavski dom na Kredarici. V starem, manjšem delu doma je ostala skupna spalnica, v novem delu

⁵⁷ Slovensko planinsko društvo.

⁵⁸ Aljaž, Planinski spomini (1922), str. 84–85.

⁵⁹ Besedilo kupne pogodbe objavljeno v Mlakar, Jakob Aljaž, str. 27; Slovenski planinski muzej v svoji fototeki hrani posnetek originalne pogodbe.

⁶⁰ Planinski vestnik 1896, str. 122–124.

pa so naredili vežo, jedilnico in kuhinjo ter v prvem nadstropju še devet ločenih sobic. Kočo so od zunaj obili s skodlami, jo z žicami močno priklenili k tlom in zavarovali s tremi strelovodi.⁶¹

Toda tudi zaradi te koče in kapele si je Aljaž nakopal tožbo. Nemci so v tožbi trdili, da stoji polovica Triglavske koče in vsa kapelica na svetu Verskega sklada. Deželna direkcija je zato na Kredarico poslala geometra Hohna s štirimi figuranti in zastopniki Verskega sklada. Toženo stranko je zastopal Aljaž osebno, njegov odvetnik je bil Fran Tominšek,⁶² kot izvedenec pa ing. Frančišek Žužek. Komisija je ugotovila, da koča in kapelica stojita na dovškem svetu in s tem sta bila Triglavsko koča in Aljaž za vedno varna pred napadi. Z gradnjo Aljaževega stolpa, Staničevega zavetišča, koče in kapele na Kredarici, si je Aljaž skupaj naprtil šest sodnih tožb. Vse je dobil.⁶³

Leta 1896, še istega leta kot prvo kočo na Kredarici, je Aljaž postavil tudi kočo v Vratih. Tudi to kočo je financiralo Slovensko planinsko društvo in tudi v tem primeru je šlo za tekmo med Slovenci in Nemci. Kranjska sekcija Nemško-avstrijskega planinskega društva je imela namen postaviti v Vratih kočo, ki bi služila tistim, ki bi hoteli na Triglav čez Prag. Ko je tedanji načelnik sekcije prišel v Vrata, da bi poiskal primeren prostor za zidavo nemške koče, je namesto prostora našel – Aljaža, ki je pregledoval hlode za slovensko kočo. Kočo so odprli 9. junija 1896, na slovesnosti pa je predsednik Slovenskega planinskega društva Fran Orožen svoj slavnostni govor zaključil s stavkom: »*Največje zasluge za kočo in SPD sploh si je pridobil g. Aljaž, zato je zbor soglasno sklenil, da se imenuje novi planinski dom Aljaževa koča v Vratih!*«⁶⁴

Leta 1904 so Aljažovo kočo povečali v Aljažev dom, ki pa ga je štiri leta kasneje odnesel plaz. Leta 1910 je Aljaž izbral nov prostor v Vratih, poiskal izvir vode, kupil les, ki ga je bilo v teh koncih izjemno težko dobiti, in najel delavce ter postavil nov Aljažev dom.⁶⁵

Aljaževe gradnje v Triglavu in sosesčini:

1. Aljažev stolp vrh Triglava (7. avgust 1895),
2. Staničevo zavetišče pod vrhom Triglava (1895),
3. Aljaževa koča v Vratih (9. julij 1896),
4. Triglavski dom na Kredarici (10. avgust 1896),
5. Kapelica Lurške Matere božje na Kredarici (12. avgust 1897),
6. Aljažev dom I. v Vratih (7. avgust 1904; dom je marca leta 1909 porušil plaz),
7. Prenovljena Triglavsko koča na Kredarici – Triglavski dom na Kredarici (8. september 1909),
8. Aljažev dom II. v Vratih (17. julij 1910).

⁶¹ Mikša, Matica Planinstva, str. 220.

⁶² Fran Tominšek (1869–1943) je bil član osrednjega odbora od leta 1901, od leta 1908 pa izvoljen za predsednika Slovenskega planinskega društva. Društvo je vodil do leta 1931.

⁶³ Delavec, Svoljšak, Jakob Aljaž, str. 7.

⁶⁴ Mlakar, Jakob Aljaž, str. 26.

⁶⁵ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 41.

Slovenske gore so se prav skozi ta nacionalni boj trdno usidrale v narodno identiteto. Kot »nezgodovinskemu« narodu so Slovencem takšne zmage na nacionalnih frontah gotovo dvigale samozavest. V tem času so gore postale viden simbol razpoznavanja in reprezentativnosti na ravni številnih posameznikov, kar se kaže v množičnosti pošiljanja razglednic z motivom »Pozdrav s Triglava« in s podobo Aljaževega stolpa.

Viri in literatura

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), ŠAL/ŽA Dovje, fasc. 2, razne knjige, Kronika 1878–1925.
 Arhiv Republike Slovenije (ARS)
 Register društev AS 0068A, št. 3342 Slovensko planinsko društvo, pravila društva.
 Slovenski planinski muzej Mojstrana (SPM).
 Inventarna knjiga, vodniška knjižica Franca Skumavca – Šmerca, številka P 1002.
 Inventarna knjiga št. 1641, Aljažev stolp, vpisna knjiga 1895–1905.
 Kupna pogodba za Triglav, original.
 Kupna pogodba za Kredarico, preslikava, fototeka.
 Pravila društva Gorsko društvo Triglavski prijatelji, preslikava, fototeka.

Literatura

Aljažev stolp na Triglavu. V: *Planinski vestnik* (1895), št. 5.
 Aljaž, Jakob: Oris mojega življenja. V: *Planinski vestnik* (1923), št. 10.
 Aljaž, Jakob: Planinski spomini. V: *Planinski vestnik* (1922), št. 3-4.
 Debelak-Deržaj, Mira Marko: Kronika Triglava. V: *Planinski vestnik* (1948), št. 11-12.
 Debelak-Deržaj, Mira Marko: Kronika Triglava. V: *Planinski vestnik* (1949), št. 2.
 Delavec, Avgust, Svoljšak, Janez: *Jakob Aljaž*. Ljubljana, 1989.
Deutscher und Österreichischer Alpenverein »Section Krain« in Laibach 1874–1901: Festschrift zur Feier des zwanzigjährigen Bestehens seit der Neugründung im Jahre 1881. Ljubljana, 1901.
 Klinar et al. (ur.): *Aljažev zbornik*. Celje, 1993.
 Kumer, Zmaga., Grdina, Igor.: Aljaž, Jakob. V: *Novi Slovenski biografski leksikon*, zvezek 1. Ljubljana, 2013.
 Mikša, Peter, Ajlec, Kornelija: *Slovensko planinstvo*. Ljubljana, 2011.
 Mikša, Peter: *Matica Planinstva. Ob 120-letnici Planinskega društva Ljubljana – Matica*. Ljubljana 2013.
 Mlač Bine (ur.): *Planinski terminološki slovar*. Ljubljana, 2002.
 Mlakar, Janko: *Jakob Aljaž, triglavski župnik*. Ljubljana 1953.
 Od Triglavskega podnožja. V: *Slovenec*, 4. avgust 1887, str. 3
 Pirjevec, Avgust: Karl Dežman. V: *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 1. Ljubljana, 1925.
 Radovljška podružnica Slo. Plan. Društva. V: *Planinski vestnik* (1895), št. 3.
 Slavnostna otvoritev Triglavske kočice na Kredarici dne 10. avgusta 1896 l. V: *Planinski vestnik* (1896), št. 8.
 Strojín, Tone: *Zgodovina slovenskega planinstva: Slovenska planinska organizacija 1893–1948–2003*. Radovljica, 2009.
 Tuma, Henrik: Po severni steni Triglava. V: *Planinski vestnik* (1910), št. 9.

SUMMARY

“It is Largely Owing to Me that Triglav Remained in Slovene Hands.” Jakob Aljaž and His Mountaineering Activities in the Triglav Mountain Range

Peter Mikša

In the sixties of the 19th century, the Austrian state laws started to loosen their bureaucratic grip, thereby bringing more opportunities to Slovenes for asserting their interests in each sphere of national activity: politics, economy, science and culture. Physical education, and thereby mountaineering, established itself gradually as an important part of culture. The first attempt of the establishment of a mountaineering society in Slovene ethnic territory can be traced back to 1872 at Srednja vas in Bohinj. This first attempt was unsuccessful and the first mountaineering society was established two years later when the Carniolan section of the Deutscher und Österreichischer Alpenverein was established in Ljubljana. Up to the last decade of the 19th century, one can follow merely German societies that built their huts and laid their paths. In 1893, the first Slovene mountaineering society was established in Ljubljana, which gave new impetus to Slovene admirers of mountains. One of them was also Jakob Aljaž, a parish priest at Dovje beneath Triglav from 1889 onwards. As a distinct patriot he soon began with his active involvement in the mountaineering environment of the Triglav mountain range. In 1895 he purchased the summit of Triglav, the highest summit of the Julian Alps and Slovene lands, and erected a tower there. The following year he built the highest-lying hut of these mountains, i.e. the Triglav hut, beneath the rock head of Triglav, in the terrain that is referred to as Kredarica. Concurrently, he built a hut in the Vrata valley beneath the North Face of Triglav. Both huts were expanded in the following years. In doing so, he brought Slovene mountains closer to Slovenes, anchored them into the Slovene national identity, and prevented Germans from making themselves at home in the alpine world of the area.